:ÖRÖKSÉG

2011. DECEMBER
XV. ÉVFOLYAM / 12. SZÁM

MŰEMLÉK ■ RÉGÉSZET ■ MŰTÁRGY

A műemléki felújítások sorában kiemelkedő pillanat a székesfehérvári Hiemer-Font-Caraffa épülettömb elkészülte. Tán ezúttal kevesen kérdőjelezik meg, kevesen vitatják majd, múlt és jelen találkozásának sikeres megvalósulása előtt állunk. A hitelesen megőrzött örökség és a kortárs építészet eszközeivel hozzá csatlakozó alkotás ezúttal értéket teremtett.
Hack Róbert felvétele a Caraffa-ház udvari homlokzatának részletét mutatja.

Tartalom

Örökségvédelem és közfoglalkoztatás esélyéről, a műemlékek, régészeti elemek állagmegóvásának, területük környezetrendezésének lehetőségeiről, az értékek megőrzésében a helyi közösségek részvételéről, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei mintaprojektről tanácskoztak Szendrőn örökségvédelmi szakemberek, polgármesterek, kormányhivatali vezetők **(4. oldal)**.

A Római Birodalom határvidéke mai országhatárokon átnyúlva világörökségi listára kerülhet. A már felvett szakaszokhoz csatlakozva, a **Danube Limes** részeként befejeződött a magyar és szlovák jelölés munkája **(8. oldal)**.

Székesfehérvárott a **Hiemer-Font-Caraffa-épülettömb** minden köve, szeglete a múltról regél. Magában hordja a város sok évszázados históriáját, s nemcsak a török hódoltság utáni időszakból, hanem a középkor óta. A megújult házakban múlt és jelen találkozásának, együtt élésének lehetünk tanúi **(10. oldal)**.

Az Európai Unió Bizottságának Vám- és Adóügyi Főigazgatósága által működtetett Kulturális Javak Kivitele és Visszaszolgáltatása Bizottsága október végén, Brüsszelben tartotta ülését. A jogellenesen másik tagállamba került **kulturális javak visszaszolgáltatásáról** is szó volt a tanácskozáson **(15. oldal)**.

Ezúttal egy **titokzatos női képmás** sorsáról s vonatkozásában a Hatvany-gyűjteményről írunk a Műtárgyfelügyeleti Iroda különleges esettanulmányainak sorában **(18. oldal)**.

Ősszel egyre több bejelentés érkezett, hogy a folyamatosan szárazra kerülő **Duna-mederben történelmi emlékek bukkannak elő**. Akár szenzációként is értékelhető lelet Dunaföldvárnál tűnt fel. Tölgyből épült hajó feküdt a kavicsszatony tetején **(21. oldal)**.

Ausztriai álmainak újabb állomására, az Óperenciás tengeren túli világba, **a Salzkammergut nagy tavaihoz** érkezett Paszternák István **(24. oldal)**.

Magyar építészhallgatók vettek részt **Dél-Burgundiában román kori templomok** pontos felmérési dokumentációjának elkészítésében **(26. oldal)**.

Közmunka és értékteremtés 4

A Római Birodalom határai 8

Az egymásra rétegzett idő 10

Az Európai Unió
és a műtárgyrestitúció 15

Egy titokzatos női képmás 18

Történelem a Dunából 21

Óperencia topográfiája
nyomában 24

Magyar építészhallgatók
Burgundiában 26

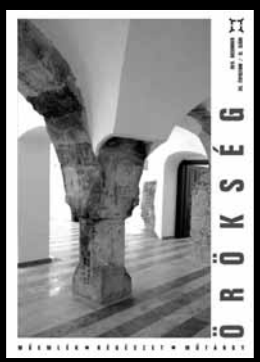

A címlapon: A székesfehérvári Caraffa-ház földszinti, gótikus tere
Fotó: Hack Róbert

A hátsó borítón: Szendrő a felső vár romjai felől
Fotó: Bélavári Krisztina

ÖRÖKSÉG

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal folyóirata
www.koh.hu – ISSN 1786-7894

Felelős kiadó: dr. Tamási Judit elnök

Főszerkesztő: Róna Katalin

A szerkesztőség címe:
1014 Budapest, Táncsics Mihály utca 1.
Telefon: 225-4837, fax: 225-4855,
e-mail: sajto@koh.hu

Laptervező: Lelkes Design Bt.,
Telefon: +36-23/312-488
Mobil: +36-30/272-1991
e-mail: lelkes.peter@t-online.hu

Nyomdai kivitelezés:
DEMAX MŰVEK Nyomdaipari Kft.
Telefon: 236-9070

Közmunka és érték teremtés

Az örökségvédelem munkahelyteremtő potenciálja, közfoglalkoztatás és a műemlékek állagmegóvása, környezetrendezése, a helyi közösségek aktív részvétele az értékek megóvásában, a lehetőségek és az akadályok, a feladatok és a folytatás, szervezés, szakmai irányítás és kiegészítő anyagi források bevonása – mindez szóba került Szendrőben azon a találkozón, amelynek központi témája a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal kezdeményezte s Borsod-Abaúj-Zemplén megyében megvalósult mintaprojekt értékelése volt.

A szendrői felső vár romjainál folyó munka megtekintése adta a beszélgetés alapját. A szendrői polgármester, Szaniszló János vezetésével a résztvevők – köztük dr. Tamási Judit, a KÖH elnöke, Demeter Ervin, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kormányhivatal kormánymegbízottja, a megyei Munkaügyi Központ vezetője, a mintaprojektben részt vevő helységek és a közfoglalkoztatási mintaprojekt iránt érdeklődő polgármesterek, a megyei Kulturális Örökségvédelmi Iroda munkatársai, akik tevékenyen részt vettek a munkában, a szakképzetlen munkaerők irányításában – végigjárták a romok területét, ahol a közmunkások bozótot irtottak, a kövek állagvédelmét végezték.

Szendrőben a vár romjainál környzetrendezéssel, bozótirtással, a falazáshoz kövek hordásával foglalkoztak a közmunkások

Az önkormányzatok az ország sok területén, lehetőségeikhez mérten, anyagi források hiányában még erejükön felül is igyekeznek a területükön lévő örökségi értékeket fenntartani, megóvni, környezetüket rendezni. Ebben a tevékenységben korábban is jelentett segítséget a közmunka különösen ott, ahol nagy a munkanélküliség, s magas a szakképzetlenek aránya. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal javaslata az volt, hogy érdemes az újjászerveződő közmunkaprogramba bevonni az örökségi értékek fenntartásának feladatát,

hiszen ez többrétegű társadalmi haszonnal jár, tekintettel arra, hogy nemcsak az épített örökség megőrzése kerül előtérbe, hanem növekszik a foglalkoztatás is. Eszerint a közmunkások eredménnyel működhetnek közre régészeti ásatások földmunkáinál, romkonzerválások előkészítő munkálatainál, régészeti lelőhelyek, műemlékek környezetének rendben tartásánál s szakmai irányítás mellett kisebb állagmegőrző, karbantartó feladatoknál.

„Egy környékbeli kőműves mellé adták a közmunkásokat, a gyakorlat azt mutatja, jó szervezéssel kis pénzből is eredményt lehet elérni.”

A találkozón Demeter Ervin kormánymegbízott hangsúlyozta, a mintaprojekt érvanyagként említhető a következő esztendőben a mostaninál nagyobb volumenű Start programoknál. Ő maga úgy ítéli meg, az örökségvédelem alkalmas arra, hogy a mostanihoz hasonló projekteket bonyolítson le, és az így foglalkoztatottak értékteremtő munkát végezzenek ebben a megyében és másutt is, ahol égető szükség van a foglalkoztatásra. S túl azon arra is, hogy akik most a közmunkaprogramban vesznek részt, vissza tudjanak térni a munkaerőpiacra. Ezt segítik azok a szakemberek, akik nemcsak irányítják a munkákat, de olyan tudással is felvértezik az ott dolgozókat, amelyet majd piacképesen hasznosítani tudnak.

Kosdi Attila, a Megyei Kormányhivatal Kulturális Örökségvédelmi Irodája munkatársaként a legtöbb közvetlen, napi tapasztalattal rendelkezik a mintaprojekt alakulásáról, részletesen, színhelyenként elemezte a munkát.

REGÉC, VÁR

Évek óta folyik a vár feltárása és a falmaradványok konzerválása, önkéntesek és közmunkások segítsége mellett kisebb-nagyobb pályázatokon elnyert összegekből fizetett szakemberek részvételével. Az ásatások vezetését és a régészeti felügyeletet a Kulturális Örökségvédelmi Iroda mellett a Hermann Ottó Múzeum és vele együttműködésben a Budapesti Történeti Múzeum régésze, Gieber Mihály biztosította. Ebben az évben a keleti palotaszárny egyes szakaszainak feltárása és konzerválása volt a cél. A munka alapját az NKA-tól nyert 1,2 millió forintos támogatás és az önkormányzat önrésze teremtette meg. Az eddigi ásatás során előkerült falmaradványok konzerválásán, állagmegóvásán közfoglalkoztatottként egy szakmunkást és négy segédmunkást alkalmaztak.

SZENDRŐ, VÁR

A hatalmas kiterjedésű várat eddig teljes egészében nem lehetett kutatni, a várudvar, a lőportorony és a délkeleti bástya régészeti feltárása történt meg Tomka Gábor régész vezetésével. Jelenleg az önkormányzat saját erejéből folyamatban van a lőportorony, valamint a délkeleti bástya falmaradványainak megerősítése. A szendrői vár rendbetételén négy szakmunkást, kőműveseket, ácsokat alkalmaznak, és mellettük tizenegy segédmunkás is munkára talált.

KURITYÁN, PÁLOS KOLOSTOR

A kiemelt művészettörténeti jelentőségű pálos kolostor romja mostoha állapotban van, eddig nem sikerült megindítani a konzerválását. Erre az évre tervezett feladat a leginkább pusztulásnak indult részek megerősítése, amelyet egy sikeres NKA-pályázat (1 millió forint) alapoz meg. Korábban a KÖH és az ÁMRK részvételével, Simon Zoltán és Bodó Balázs vezetésével, régészeti feltárás folyt a templom körül, így az állagmegóvási munkálatok számára szükséges kutatási előmunkálatok megtörténtek. A kurityáni pálos kolostor kritikus állapotban lévő falainak megerősítésén két szakmunkás és nyolc segédmunkás dolgozott a program keretében.

MARTONYI, PÁLOS KOLOSTOR

Az erdős területen, településtől távol fekvő rom feltárását Juan Cabello és Simon Zoltán (ÁMRK) végezte, az előző években a kolostor romjainak falkonzerválására és a templomhajó kiegészítésére és lefedésére került sor. Idén két szakmunkás és nyolc segédmunkás kapott munkalehetőséget a romon végzett munkálatokban.

Elmondta, a közmunkára általában romokat javasoltak, az állagmegóvás fontossága, s a szakmunkás-segédmunkás arány miatt is. A tapasztalata szerint egy-két szakember jól boldogul tucatnyi képzetlen munkaerővel. Kiemelte, a megyében volt már előzménye a közfoglalkoztatásnak a műemlékek állagmegóvásánál, voltak folyamatban lévő programok, de támogatásra, pályázatokra szükség van, hiszen a munkálatok túlnyomó része engedélyköteles, tehát előkészítésre, tervezésre van szükség, valamint nem lehet eltekinteni az anyag- és eszközigénytől sem.
A műemléki közmunkához szükségszerűen olyan szakmai igények kapcsolódnak, amelyek a közmunkából nem biztosíthatók. Pusztán közmunkával nem lehet értéket létrehozni, műemlékeket, romokat megmenteni, de a közmunka támogatásával előbbre lehet lépni.
Martonyi polgármestere, Vécsei István a szakmai feltételeket hiányolva hangsúlyozta, fontos, hogy szakemberek irányítsák a munkát. Tíz embert foglalkoztattak egy hónapig, s csak olyan munkát végezhettek, ami nem okoz bajt.
A szendrői polgármester, Szaniszló János úgy véli, a térségben hosszú ideig nagyon fontos szerep jut a közmunkának, ezért is üdvözölte a mintaprojektet. Szendrőben most tizenöt ember két hónapig, napi nyolc órában dolgozott, de jobb lenne, ha hosszabb ideig tartó feladatot tudnának adni, hiszen igazi perspektívát csak az jelenthetne. A közmunkakeret azonban nem elegendő mindenre, szakmai tudásra és a közvetlen költségek finanszírozására is szükség van. Irányítani kell a munkásokat, hiszen többségük képzetlen. Ráadásul a közmunkából anyagot egyáltalán nem lehet fizetni, nemhogy speciális anyagot. Kétségtelen, a műemlékeknél vannak egyszerű munkák, amiket el lehet végeztetni, de sok esetben a szakismeret elengedhetetlen, ha hiányzik, nem megy a munka, s ez az egész programra rossz fényt vethet.
Kormos István, Regéc polgármestere több mint tízéves tapasztalat alapján szólt. 1999-ben kezdték meg a munkát, a százlakosú falu vára igen rossz állapotban volt, nem vezetett út, egy esztendő után le akarták állítani a feltárást, mondván, nem lesz erő a konzerválásra. Mint mondja, sok ezer köbméter törmeléket mozgattak meg közhasznú munkával. Lépésről lépésre haladtak előre, a közmunka segített, s nyáron diákokat is hívtak. Egy környékbeli kőműves mellé adták a közmunkásokat, a gyakorlat azt mutatja, jó szervezéssel kis pénzből is eredményt lehet elérni. Ma már büszkén mondhatják, hogy évente húszhuszonötezren látogatják a várat, bevétel is van a jegyekből, s a vár el tudna tartani két dolgozót.
Szirácz Sándor polgármester Kurityán nehéz helyzetéről szólt, a súlyos állapotban lévő, egykori pálos kolostor állagmegóvásához NKA pályázati pénzt nyertek, s ehhez járult a közmunkaprogram.
A Komlóska részvételét hiányoló kérdésre Lórántné Orosz Edit, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kormányhivatal Munkaügyi Központjának igazgatója elmondta, az életbe léptetett

◀ *Martonyi, pálos kolostor*
▶ *Demeter Ervin, Szaniszló János, Tamási Judit a szendrői vár romjainál*
▼ *A szendrői vár ásatása*
Fotók: Bélavári Krisztina

bérváltozás miatt az ottaniak visszszaléptek, a magasan fekvő vár munkálataihoz, úgy gondolták, az alacsonyabb fizetségért nem találnak munkaerőt.
Néhány alaki hibára igyekezett felhívni a figyelmet Rózsa Sándor, aki az Aggteleki Nemzeti Park képviseletében vett részt a tanácskozáson. Azt vetette a jelenlévők szemére, hogy a tényleges kezelőt kellett volna értesíteni a program indulásáról. Ehelyett az önkormányzatokkal már elő volt készítve a megállapodás, amikor a kezelőt tájékoztatták. Véleménye szerint együttműködésre lett volna szükség. Különös tekintettel arra, hogy a műemlékeken nem lehet rutinmunkát végezni, szakmai erőre van szükség, a közmunkát jobban kellene szervezni, azt kéri, legyenek kiszámíthatók a feltételek, legyen idő felkészülni.

Lórántné Orosz Edit elmondta, a Start program az élőmunka mellett bizonyos közvetlen költségeket is állt, s ha a jövő évben – remény szerint – indul a projekt, akkor érdemes a Belügyminisztériumnál jelezni, ha a speciális anyagok vagy más okok miatt nagyobb a megállapítottnál a közvetlen költség. Úgy gondolja, a minisztérium valószínűleg nem zárkózik el a fejkvóta növelésétől. Azt is hozzátette, pályázatnak nevezték, de valójában meghívásos programról volt szó. Arról, hogy jövőre miként alakul, még nincs információjuk. Elképzelhetőnek tartja azt is, hogy képzést szervezzenek. Hiszen látható, az elsődleges munkaerőpiacra is jó hatással lehet a projekt, amit akár országos Start mintaprojektnek is lehetne nevezni.
A találkozón a gönci alpolgármester, Nagy Máté László és dr. Szakály László István Füzér képviseletében egyaránt úgy foglalt állást, tanulmányozni fogják a lehetőségét, hogy bekapcsolódjanak a programba.
Dr. Tamási Judit a hogyan tovább kérdését fogalmazta meg, hangsúlyozva, a tanulságokat meg kell fontolni, értékelni és a további munkában hasznosítani. Hiszen a mintaprogramnak épp az a lényege, hogy eredményei és a belőle származó ismeretek birtokában tovább lehessen lépni. ■

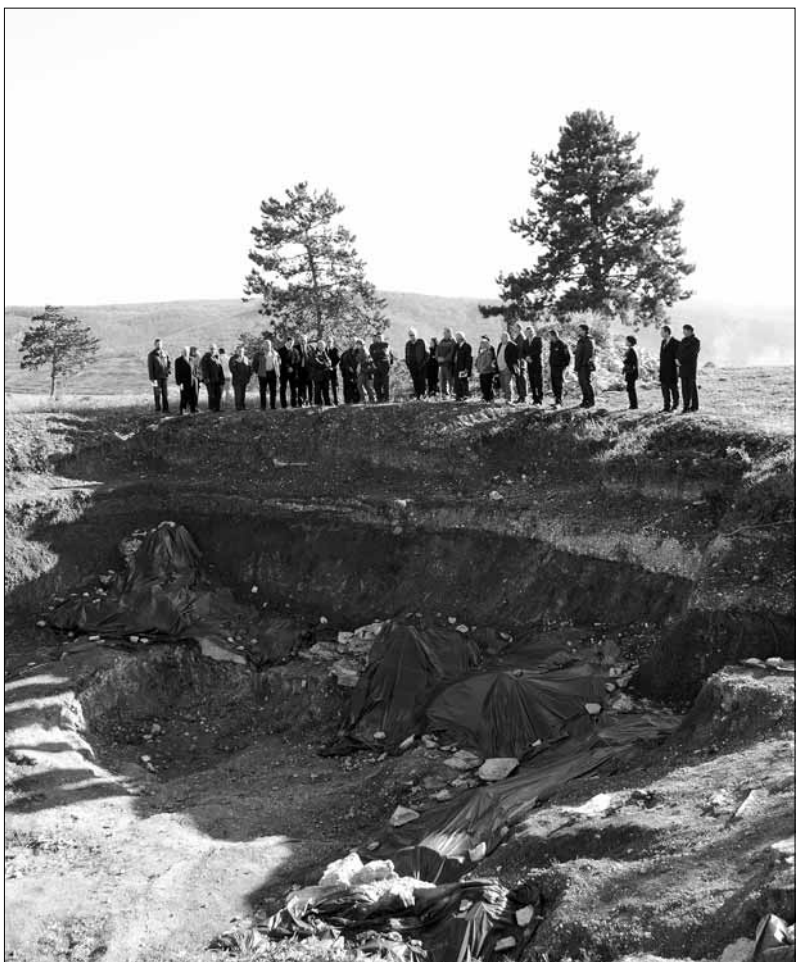

A Római Birodalom határai

A Római Birodalom határvidéke „Frontiers of the Roman Empire” névvel mai országhatárokon átnyúló, világörökségi helyszínné válik. Az UNESCO Világörökségi Listájára már felvett szakaszai a Hadrianus-fal Angliában, a felső-germániai – raetiai limes Németországban és az Antoninus-fal Skóciában.

Tóth János Attila

A „Danube Limes – UNESCO World Heritage Project” keretében a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal koordinációjával két, Duna menti ország – Szlovákia és Magyarország – készítette elő saját limes szakaszának világörökségi nevezését, Ausztria pedig az ahhoz szükséges várományosi helyszín előkészítését.
Ezeknek a szakaszoknak különleges jelentőségét az adja, hogy a határok kisebbségét kitevő – csak a Rajna, Duna és Eufrátesz mentén kialakított – folyó menti lineáris határvédelem (ripa) példái, és mint ilyenek, elsők lehetnek a világörökségi listán.
Az elvégzett munka legfontosabb eredménye a limes magyarországi szakaszára vonatkozó világörökségi nevezési dokumentáció összeállítása, amelyhez kapcsolódik a sorozathely-

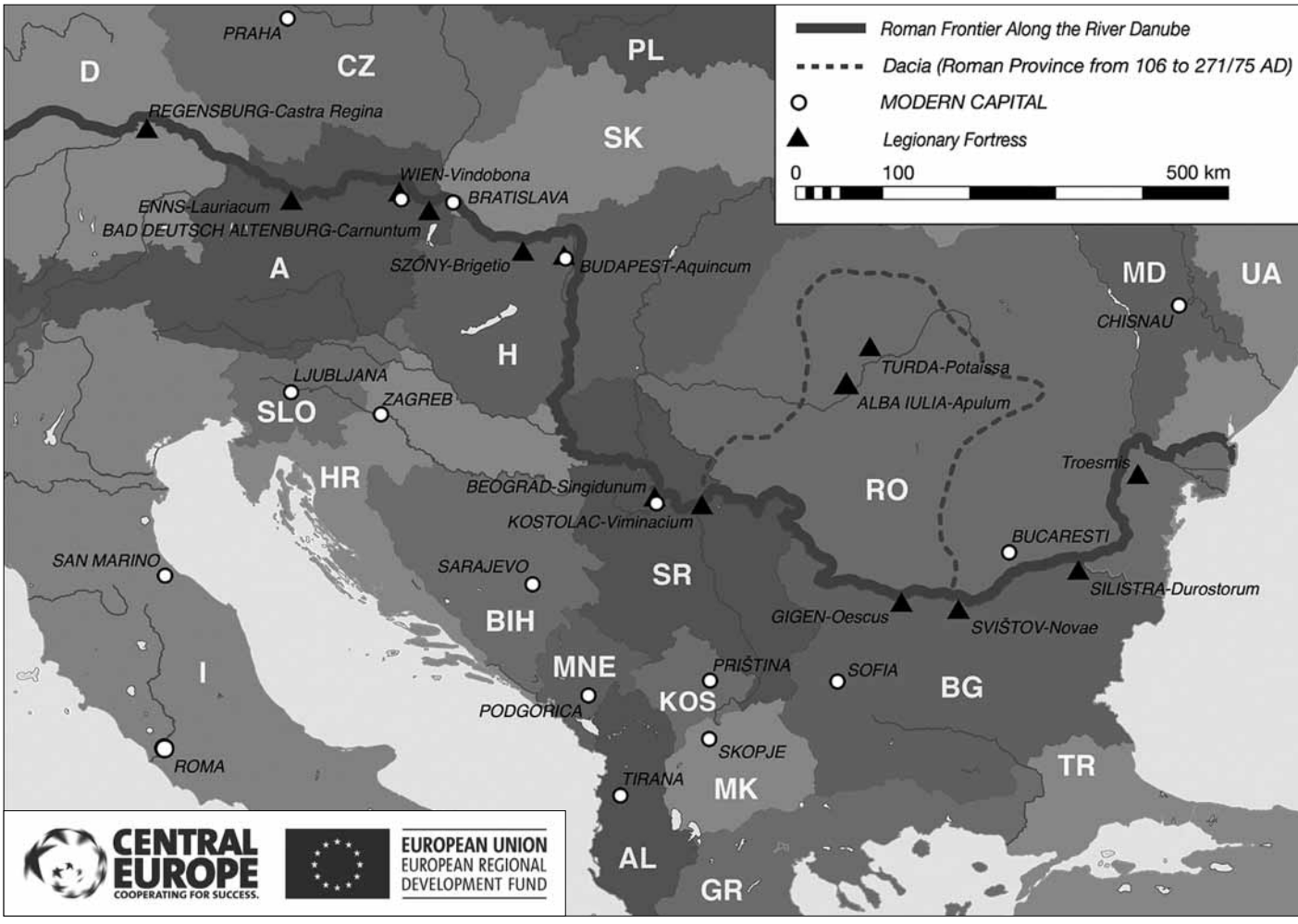

szín kezelési terv javaslata is.
A jelölési dokumentáció ez év decemberének közepén háromkötetes mű formájában jelenik meg. Az EU „Central Europe" programjának keretében kétmillió eurós támogatásban részesülő pályázat legnagyobb munkálatai hazánkban zajlottak.
A hároméves projektben átfogó régészeti térképezésre került sor.
Az azonosított, a modern igényeknek megfelelően dokumentált lelőhelyekhez kapcsolódóan hatvanhét település százhuszonegy helyszínén határoztunk meg világörökségi magterületet, ezeket az adott önkormányzatokkal, tulajdonosokkal és más érintettekkel egyeztettük. A Paks melletti Lussonium római táborához kapcsolódóan egy régészeti park mintaprojekt szintű előkészítése is megtörtént.
Szlovák partnereink feladata volt az eddigi tapasztalataik megismertetése, továbbá a világörökségi helyszín kiterjedésének lehatárolása. Munkájuk eredményeként elkészült a dunai limes szlovák szakaszának nevezési dokumentációja és kezelési terve.
Német partnereink a projekthez szakmai és kezelési tapasztalatukkal járultak hozzá, a projekthez kapcsolódóan elkészítették a Felső Germániai és Raetiai Limes kezelési tervének új változatát.
Az ausztriai partnerek gazdasági tanácsadással és a projekt kommunikációs tevékenységének irányításával járultak hozzá a projekt sikeréhez, amelynek keretében elkészítették az osztrák limes szakasz várományosi listáját.
A remények szerint a közeljövőben a Duna Stratégiához és a világörökségi törvény végrehajtásához kapcsolódóan, az általunk készített javaslat alapján a kormányzat megteremti a világörökségi jelölés feltételeit, s talán már 2013-ban újabb, jelentős helyszínnel gyarapodhatnak hazánk világörökségi listán jegyzett elemei. ■

▲ *A limes a Duna mentén*
◀ *Visegrád, Sibrik-domb*
Fotó: Pécsi Tudományegyetem

Az egymásra rétegzett idő

A Kulturális Örökség Napjait bevezető székesfehérvári városbejárás különleges élményének ígérkezett a Hiemer-Font-Caraffa-tömb. A megújult épületegyüttes, melynek minden köve, szegletе a múltról regél, magában hordja a város sok évszázados históriáját, ma már ismert, hogy a középkor óta. Kalauzunk Igari Antal, megyei főépítész, aki munkája során végigkísérte a helyreállítást, s személyes kötődése sem titok, egy időben családja is a ház lakója volt.

Róna Katalin

Székesfehérvár belvárosában, a Városház térre tekintve, a Jókai utca, az Oskola utca és a Goldziher Ignác köz határolta területen, közös telken áll a trapéz alakú épülettömb. A középkori alapokon nyugvó, valaha három, akkortájt még önálló épület napjainkra szétválaszthatatlanul összenőtt. Összeköti őket építéstörténetük, személyes históriájuk éppúgy, mint az az egység, amely mára arculatát és szellemét egyaránt jelenti.

Az őszi napon a Gesztenyés-udvaron állunk, ahová zárókövében a Hiemer-család oroszlános címere díszítette, kőkeretes kapu vezet be. Az udvar nevét szépséges fájáról kapta. S egy pillantás a kőburkolatra, amely pontosan mutatja az egykori kút helyét. A házakról levéltárilag adatolhatóan először a török utáni időkben, tehát a XVII. században esik szó – magyarázza kísérőnk, aki mindjárt hozzá is teszi, jó ok volt rá, hogy feltételezzék, korábban is épületek állhattak itt, de a középkori eredetet csak sejteni lehetett, régészetileg nem tárták még fel.

Az épületegyüttes három nevet visel, a háztörténet három névadó tulajdonosáról. A török utáni időben – meséli – az Újszerzeményi Bizottság adományozott, hitelesített birtokokat, tulajdonokat katonáknak, udvari szállítóknak, mindazoknak, akik az udvarhoz hűek voltak, részt vettek a csatákban. Ezekben az időkben kerülhetett épület a tábornok felmenőt magáénak tudható udvari tanácsoshoz, Caraffa birodalmi grófhoz. A kereskedelemmel foglalkozó Pfund-családhoz, kik csak utóbb használták a magyarosított Font nevet, valamint az eredetileg hentes és mészáros Hiemer Mihályhoz, aki városbíró lett Székesfehérvárott.

A köztiszteletben álló Hiemer Mihály kezdett építkezni, árkádos folyosót építtetett, majd emeletet, ahol egy – ma is látható – szabadkéményes konyha volt, amely a két szomszédos szobát is fűtötte. Majd örököse, fia, Sebestyén folytatta a munkát. S ő volt az, aki városi tisztviselő-

▶ *A Hiemer-ház a Városház tér felől*
◀ *A Caraffa-ház Oskola utcai homlokzata*

ként túlnyújtotta házát a saját telken, s bizony ráépítkezett a városi területre… Bontás vagy fennmaradás? Mintha ma történne. Végül engedélyt kapott, megvehette a telekrészt, s maradhatott az új épületszárny, a nyitott, árkádos folyosóval. Egyébként az ő nevéhez fűződik a zárt sarokerkély és a védőszent, Szent Sebestyén szobra a falfülkében. Az épülettömb lényegében mai formája, az egymáshoz kapcsolódó szárnyakkal, amelyek gyakorlatilag egyidőben jöttek létre, a XVIII. század második felében alakult ki.
Az idők folyamán, különösen mióta, vagy kétszáz éve a város tulajdonába kerültek a házak a legkülönbözőbb funkciót kapták. Hiemer János örököseitől 1828-ban vette meg a város. Majd a belvárosi plébánia céljaira adta át, amely 1967-ig működött itt.
A Pfund-ház 1755-ben lett a városé, tiszti szállás és borkimérés, valamint további üzletek, később leánykollégium célját szolgálta. A Caraffaház 1727-ben került városi tulajdonba, többször bérbe adták, fenntartva a jogot, hogy katonai elszállásolás érdekében a bérlet felmondható. Utóbb a plébánia működött benne, majd reáliskolának, elemi iskolának, 1932-től a Hiemer-ház egy részével együtt zeneiskolának adott otthont. Később volt az egymáshoz kapcsolódó tömbben városházi ügyfélszolgálat, ügyvédi munkaközösség is.
S amikor a kilencvenes évek elején a házakat kiürítették sajnos, vagy mondhatnók úgy is, szerencsére

„Fokozatosan került elő, vált ismertté mindaz, ami ma már igazolja, jól láthatóan, bemutatva jelzi, a kora középkorban is házak álltak itt.”

Csipkerózsika-álomba merültek. Sajnos, mert ott árválkodtak üresen, kitéve az idő pusztításának, s még annak is, hogy akadtak, akik nem titkolták, úgy gondolják, legjobb lenne talán bontani, hisz csak gondot okoznak. Jó, hogy azok, akik így vélekedtek, nem voltak döntéshelyzetben. S szerencsére, mert így, ez idő alatt mód nyílt a kutatásra. És Siklósi Gyula régész, valamint Bartos György, Mentényi Klára és D. Mezey Alice művészettörténész, Lángi József restaurátor munkája nyomán fokozatosan került elő, vált ismertté mindaz, ami ma már igazolja, jól láthatóan, bemutatva jelzi, a kora középkorban is házak álltak itt.
A Csipkerózsika-álom másfél évtizedig tartott, valójában 2005-ben indulhatott meg a helyreállítás, három ütemben. Az első a Nemzeti Fejlesztési Terv Regionális Operatív Program keretében Európai Uniós forrásból, a második a Norvég Finanszírozási Mechanizmus támogatásával, a harmadik ugyancsak Európai Uniós segítséggel a város, a tervező, a kivitelező, az örökségvédelem tökéletes szakmai egyetértésében és együttműködésében.
A 2006-ban elsőként megújult Hiemer-ház egyik különlegessége a Városház térre néző, sarokerkélyes terem, Pich Ferenc az 1828–1832-as évekből származó, klasszicista falképével. A teljes oldalfalon látható a mitológiai jelenetsort ábrázoló, domborművet imitáló grisaille fríz. A képsort növényi és figurális díszítő elemek egészítik ki.
A sarokszobához kapcsolódó helyiségek ovális, valamint íves meg szögletes szakaszok kombinációjából összeállított stukkóit is felújították. S a vakolat alól nyomaiban előkerült stukkókat rekonstruálták a többi szobában, illetve a folyosó boltozatán.

Falfestmény került elő váratlanul az emeleti teremsor restaurálása során a Jókai utcai szárny utolsó, negyedik szobájában. S kísérőnk még hozzáteszi, utóbb a megyei levéltár felújításánál ugyanilyen díszítő festésre leltek. A zsűri döntése nyomán, az egymásra rétegzett képek közül a XIX. század első felére datálhatót restaurálták. Az emeleti folyosón lévő, egykor elfalazott barokk ablakokat kibontották és restaurálták. Ebben a felújítási időszakban a ház földszinti sarokszobájában kialakított kávéházban üvegfedés alatt láthatóvá tették a XVIII. század eleji utcaburkolat megmaradt részét.
2007 szeptemberében kezdődött és 2008 augusztusában fejeződött be az épülettömb helyreállításának második szakasza, amely nagy feladatot rótt a résztvevőkre, hiszen a cél a középkori, s gótikus elemeket is

▲ *A Caraffa-ház földszintjén a XVII. századi válaszfal*

◀ *A Jókai utcai középkori ház emeleti belső ajtaja, az egykori járószinttel*

tartogató szárny restaurálása, a mai építészet eszközeivel való bemutatása és funkcióteremtése volt. A gótikus épületé, melyet az évszázadok során többször átépítettek, bővítettek és „barokk köntösbe burkoltak". S a kérdés, miként lehet megőrizni a maga valóságában a középkori rétegeket, a középkori szellemiséget, miként lehet mindazt, ami egymásra rétegződött az időben bemutathatóvá tenni, s egyben összehangolni a ház mai igényeivel, a jelen építészet formanyelvével, eszközrendszerével, anyaghasználatával.

A középkori pincelejárat helyét az évszázadok során többször megváltoztatták, ahogy a kutatások igazolják, a jelenlegi kőkeretes pinceajtó a harmadik közülük. Most ezen az ajtón közelíthető meg a pincében kialakított klub.

A földszinten helyreállították a háromosztatú, középkori kőfalazatú, barokk dongaboltozatos helyiséget, amelynek látványossága a kőhevederes teherátadó ív és a másik élszedett, kőkeretes ajtó.

S eredeti középkori falrészek kerültek elő az emeleti szinten is, ahonnan az üvegfödém tökéletesen láthatóvá teszi a gótikus pincébe vezető lejáratot, s egyben a középkori homlokzat teljes magasságát. Az emeleti terem oldalfalainak vakolatlan felületei magukat, a középkori falakat mutatják, egy kőboltozat lenyomatát. Bemutathatóvá vált egy középkori ajtónyílás, s az azonos idejű ablaksor néhány, megmaradt részlete.

S ugyanehhez a felújítási időszakhoz fűződik az emeleten, egy már a barokk korban épült, kis szobában a Iustitiát ábrázoló mennyezeti freskó.

A Caraffa- és a Font-ház határán egy, a XIX. században elbontott épületszárny helyén mai épület létrehozására is mód nyílt – mutatja kísérőnk. Az egykori tervrajzok, leírások, illetve régészeti, kutatási anyagok ismeretében és tiszteletben tartásával, de kortárs építészeti szerkezetek és anyagok – vasbeton, rozsdamentes acél, edzett üveg – alkalmazásával, egy új keresztszárnnyal állította a tervező vissza az eredeti udvari térszerkezetet. Az építészeti tervek, megoldások Koch Péter nevéhez kötődnek, hangsúlyozva azt a nyilvánvaló közös munkát, közös hangot, amit megteremtettek a kutatókkal, restaurátorokkal, műemléki felügyelővel, s mindazokkal, akik részt vettek a munkában.

Az épülettömb felújításának utolsó, harmadik üteme tavaly decemberben kezdődött és idén augusztusban fejeződött be. S ha korábban kihívásokról beszéltünk, úgy nyugodtan mondható, ebben a szakaszban újabb, igazán komoly, statikai és építészeti kérdések elé néztek a résztvevők. Ugyanis ekkor jutottak el a Caraffa-

HIEMER-FONT-CARAFFA-ÉPÜLETTÖMB

Saroktelken álló, szabálytalan, az oldalhomlokzat felé nyíló, U alaprajzú, nagyobbrészt alápincézett, egyemeletes, nyeregtetős lakóház. Rövidebbik homlokzatának architektúrája rokokódíszes, közepén stukkódíszes fülkében, Szent Sebestyén szobra, a földszinten üzlet, sarkán a homlokzati architektúrát követően díszített, kőszerkezetes zárterkély. Oldalhomlokzatának déli oldalán a kőkeretes bejárat fölött konzolpáron álló újabb zárterkély. A három, idővel összenőtt ház 1760–1770 körül, a XVIII. században illetve 1780-ban nyerte el mai külsejét. 2006-ban helyreállították.

Külső: A Jókai u. 1. Utcasorba illeszkedő, rokokó díszítésű barokk saroképület, a Jókai utca 3. (trsz.: 1514), illetve az Oskola u. 2–4. (trsz.: 1574) házakkal egy hrsz.-on. Jókai utcai oldalhomlokzata 3+1+4 tengelyes, a Városház téri főhomlokzata háromtengelyes, melyeket tagozott övpárkány tagol, csonka főpárkány zár. Városház téri homlokzat földszintjén balra keretezetlen ablak, középen és balra kőkeretes nyílások. Emeletén két, egyenes záródású, szalagkeretes, könyöklős, egyenes szemöldöke alatt díszített falmezővel képzett ablak között félkörzáródású szoborfülke. A fülke könyöklője alatt volutás dísz, törtíves szemöldöke alól dús drapériát utánzó keretezés, benne két angyalarc veszi körül a fülkében kis piedesztálon álló Szent Sebestyén szobrát. A homlokzatot két virágdíszes törzsű, toszkán jellegű pilaszter keretezi.

A sarkon zárterkély, mely három konzolon támaszkodik: a konzolok közül a két szélső fejjel díszített, a középső leveles mintával. A zárterkély egyenes záródású ablakainak könyöklője alatti mellvéden és párkánya alatti mezőben dúsan faragott díszítés.

A Jókai utcai oldalhomlokzat földszinti ablakai egyenes záródásúak, keretezetlenek. Emeleti ablakai szalagkeretesek, könyöklőjük alatt tükrös mellvéd, záradékuk fölött egyenes szemöldök.

A bal negyedik tengelyben kváderezett kőkeretű, szegmensíves, szemöldökgyámos, tárcsás zárókődíszű bejárat eredetileg két konzolon nyugvó, az emeleti ablakok tagolását követő zárterkély. Észak felé párkányos kerítéssel folytatódik, amelynek emelt íve alatt kosáríves, kőkeretes, vállpárkányos, kerékvetőköves kapu nyílik, zárókövében a Hiemer-címerrel.

A homlokzat további folytatásában négy tengelynyi, kevéssé jellegzetes szakasz kapcsolódik a Jókai utca 2–4. számú házhoz, falában látható a középkori ház sarokarmírozása. A kerítés mögötti kis udvar keleti és északi oldalán mindkét szinten 4-4 kosáríves nyílású tornác fut.

Belső: A déli szárnyban nyíló kapualj világítóudvart metsz át, a földszint minden helyisége különféle boltozatokkal fedett, a bejárat bal oldalán, az emeletre egykarú, süttői vörös mészkő fokos lépcső vezet. Emeleti terei nagyobbrészt boltozottak, stukkódísszel és falképekkel díszítettek. A keleti szárny boltozott helyiségei árkádíves folyosóról nyílnak, több periódusban festettek, az északi szárny emelete új, vasbetonfödémes. Falkép: a zárterkélyes emeleti díszteremben: 1828 körül (Pich Ferenc).

Kapualja hevederes dongaboltozattal fedett. A kapualj végén kezdődő, az udvari tornáchoz vezető keresztfolyosóról nyílnak kétoldalt a fiókos dongaboltozatos illetve csehsüveg-boltozatos helyiségek. A tornác földszintje hevederes csehsüveg-boltozatos, innen is hasonló fedésű helyiségek nyílnak. Emelete hasonló elrendezésű, a folyosó, s számos szoba itt is boltozott, eredeti stukkódíszéből csupán a téri zárterkély őrzött meg részleteket.

(Forrás: KÖH Nyilvántartás)

ház Goldziher Ignác köz felé néző részén, a földszinti termekben feltárt, XV–XVI. századi, másik gótikus épület középső pillérsorral kéthajóssá osztott csarnokához. A középkori házhoz, amelyre a barokk teremsor épült. A pontosan rekonstruálható középkori maradványok (nyolcszögletű pillér, rajta két irányban hevederív, három elfalazott ablak) és meglévő barokk boltozatok alkotta tér hiteles bemutatása jelentette az igazán izgalmas feladatot, amelynek végső és értékszemléletű megoldásával teljesedhetett ki az épülettömb helyreállítása.

Kutatók: *Siklósi Gyula* – régész, *Bartos György, D. Mezey Alice, Menténi Klára* – művészettörténész
Restaurátorok: *Juhász Gyöngyi, Lángi József, Zágoni Péter, Kóbor Zsolt, Kovács Attila*
Építész-tervező: *Koch Péter*
Műemléki felügyelő: *Csutor Éva, Halász István* ■

▼ *A Caraffa-ház középkori földszinti tere a Goldziher Ignác köz felé*

▲ *A Jókai utca felé nyíló középkori ház bemutatott részletei*

Fotók: Hack Róbert

Az Európai Unió és a műtárgyrestitúció

Az Európai Unió Bizottságának Vám- és Adóügyi Főigazgatósága (DG TAXUD) által működtetett Kulturális Javak Kivitele és Visszaszolgáltatása Bizottsága (Committee on the Export and Return of Cultural Goods) október végén, Brüsszelben tartotta 17. ülését. Az eredmények közül elsősorban a jogellenesen másik tagállamba került kulturális javak visszaszolgáltatása terén történtek lehetnek hírértékűek.

Buzinkay Péter

Az Európai Unió Bizottságának és a huszonhét tagállamának képviselői – a területtel foglalkozó kulturális igazgatási, vámügyi és rendőri szakemberei – részvételével megtartott ülésen a bizottsági munkára és a műtárgykiviteli engedélyezés közösségi szabályozására, illetve gyakorlatára vonatkozó témákon túl külön csoportot alkotott a műtárgyrestitúcióra vonatkozó ügyek tárgyalása.

Az EU közösségi szabályozás ugyanis két területen érinti a kulturális örökséget közvetlenül is. Amikor a kulturális javak áruként, pénzben kifejezett értéktárgyként a közösség vámterületét átlépik, a kiviteli engedélyezés közösségi szabályozását (116/2009/EK Rendeletet) kell alkalmazni. Amikor pedig a kulturális javak jogellenesen kerülnek át egy másik tagállamba, gondoskodni kell a közösségi jogszabály (A Tanács 93/7/EGK Irányelve (1993. március 15.) a tagállam területéről jogellenesen kiszállított kulturális tárgyak visszaszolgáltatásáról) alapján történő restitúcióról, visszaszolgáltatásról.

2009-re egyértelművé vált, hogy ez a 93/7/EGK Irányelv azonban nemcsak egy EU bírósági döntés értelmében, hanem a tagállamoktól érkezett egyértelmű és egyöntetű jelzések alapján is módosításra szorul. Az Irányelv alkalmazhatósága, hatékonysága ugyanis nemcsak a magyar tapasztalatok szerint, hanem a tagállamok nagy többségének tapasztalata szerint sem kielégítő. Ezért az EU Bizottsága Irányelv felülvizsgálatára létrehozott ad hoc munkacsoportot (Working Group on the Return of Cultural Goods), mely

> „Hazánk jellemzően az illegális műtárgyforgalom vesztesei közé tartozik, és elemi érdekünk, hogy az érintett EU közösségi jogszabály újraalkotásában – a saját szempontjainkat megjelenítve – részt vehessünk."

2009–2011 között három ülést tartott, és az ott kidolgozott jogszabálymódosítási javaslatoknak (Conclusions; Summary of Potential Modifications to Directive 93/7/EEC) bemutatására, véglegesített formában most került sor. A tagállamok szakmai szempontjai szerint összeállított javaslatok figyelembevételével – egy hosszadalmas egyeztetési folyamat eredményeként – az EU Bizottságának 2012 végére kell az új jogszabály szövegszerű javaslatát elfogadnia. A következő lépésként néhány héten belül kezdődik meg a nyilvános vita (Public consultation), erről az EU honlapján is olvasható, tizenkét hétig tartó lehetőségről a tagállamok is értesülnek. Ezt követően hatáselemzés készül, majd belső egyeztetések nyomán fogadhatja el az EU Bizottsága a javaslatot, amiről azután már az Európai Parlament és a Tanács egyeztet a rendes jogalkotási folyamat részeként.

Az ad hoc munkacsoport munkájában csak a második, 2010 májusában megtartott ülésétől fogva tudtunk részt venni, mivel a munkacsoport megalakításáról szóló tájékoztatás, valamint a tagállam képviseletét ellátó személy jelölését kérő megkeresés, melyet minden tagállam, így hazánk brüsszeli állandó képviseletére is eljuttattak, elveszett. Így az első, 2009 novemberében megtartott ülésről hazánk lemaradt, holott az új munkabizottság számunkra kiemelten is fontos, hiszen hazánk jellemzően az illegális műtárgyforgalom vesztesei közé tartozik, és elemi érdekünk, hogy az érintett EU-közösségi jogszabály újraalkotásában – a saját szempontjainkat megjelenítve – részt vehessünk.

Ricchi, Pietro (Lucca, 1605 – Udine, 1675) alkotásának tulajdonítva: Jézus születése (Pásztorok imádása). Vászon, olaj, 160x270 cm, jelzés nélkül, védett, KÖH műtárgynyilvántartási azonosító: 83874. Jogellenesen külföldre vitték, kiállítva az olaszországi Trentóban (2010. december – 2011. január), mint Trento Autonóm Tartomány Történelmi-Képzőművészeti Főfelügyelőségének új, múzeumi szerzeménye

A bizottsági munkában (az ülésen és azon kívül elektronikus levélváltások során) azt a célkitűzést képviseltük, hogy az újjáalkotott jogszabálynak a 93/7/EGK Irányelvnél lényegesen szélesebb műtárgykört kell lefednie. A mi tapasztalatunk ugyanis éppen az volt, hogy az EU-csatlakozásunk óta eltelt időszakban külföldön felbukkant, és hazánkból jogellenesen kikerült védett kulturális javaink kivétel nélkül abba a csoportba tartoztak, melyek – elsősorban pénzben kifejezett „nem elég magas" értékük miatt – nem estek a jogszabály hatálya alá, azaz esetükben nem kezdeményezhettük a műtárgyak visszaszolgáltatását a 93/7/EGK Irányelv alapján. A 2004 óta külföldön felbukkant, védetté nyilvánított festményeink egyikének értéke sem érte el ugyanis a 150 ezer eurós értékküszöböt, ezáltal nem minősült az Irányelv alapján a „kulturális javak" körébe tartozó tárgynak. Ennélfogva a rendelet alkalmazásával kapcsolatban további tapasztalatokkal nem is rendelkezhettünk, a többi felvetett kérdésben elsősorban a nyilvánvaló örökségvédelmi érdekeink mentén, illetve a hozzánk hasonló tagállamok javaslatai mellett sorakoztunk fel szóban vagy írásban. A második munkacsoportülést követően a munkacsoportot vezető elnöknek javasoltuk egy négy pontból álló kérdőív szétküldését a tagállamok számára. A kérdőív alapvetően – az Európai Közösséget létrehozó szerződés (Róma, 1957/Amszterdam, 1997) 30. (korábbi 36.) cikkében említett – „a művészi, történelmi vagy régészeti értéket képviselő nemzeti kincsek" fogalmára vonatkozott. (Questionnaire on the definition of 'national treasures possessing artistic, historic or archaeological value') A kérdőív kérdésein keresztül arra kívántuk a figyelmet ráirányítani, hogy az egyes tagállamok nemzeti kincseinek jelentős köre vélhetően ugyanúgy, ahogy a miénk is, nem részesül az Irányelv „védelmében", azaz illegális kivitelük esetén az Irányelv nem alkalmazható a visszakövetelésükre.) A négy kérdésből álló kérdőív ötletéhez megnyertük Olaszország támogatását, így küldtük meg Brüsszelbe, ahol azt befogadták és a tagállamoknak ezt továbbították is. A kérdőívet az utolsó ülés előtt a 27-ből 19 tagállam töltötte ki, és azok közül tizennégyen (74 százalék) úgy nyilatkoztak, hogy az Irányelv hatályos definíciója szerint vannak olyan fontos műtárgycsoportok, melyek a nemzeti kincseik körébe tartoznak, de nem esnek az Irányelv hatálya alá.
És bár e tagállamok között volt több (pl. Franciaország, Olaszország, Egyesült Királyság, Hollandia stb.) is, amelyik a téma szempontjából fontosabb, és a véleménye is nagyobb súllyal nyom a latban az egyes javaslatok véleményezésénél, külön kérésünk ellenére sem sikerült őket maradéktalanul az alkalmazási kör tágítására vonatkozó javaslatunk támogatói közé felsorakoztatni. Ezáltal végül a számunkra legfontosabb javaslat, hogy a visszaszolgáltatási irányelv hatálya alá tartozó műtárgyak körét tágítsuk, nem került be a tagállamok nagy többségének támogatását élvező javaslatok közé.
A tagállamok többségének támogatását élvező javaslatok elsősorban eljárásjogi jellegűek voltak (különböző eljárási határidők meghosszabbítása, illetve a „kellő gondosság és körültekintés" – „due care and attention" – 9. cikk szabályainak pontosabb meghatározása).
Érdemi kérdésekben, melyek a műtárgyrestitúció ügyét mélyebben is befolyásolhatnák, általában egyetlen javaslathoz sem sikerült a kezdeményezőnek szélesebb körű tagállami támogatottságot szerezni. Ez számunkra elsősorban a műtárgyrestitúció, azaz a visszakövetelés és visszaszolgáltatás megkönnyítése

érdekében lenne fontos, míg a jelentősebb műkereskedelemmel rendelkező tagállamok, melyek az illegális műtárgyforgalom haszonélvezői is (pl. Egyesült Királyság, Németország), nem egy esetben az ellenérdekű oldalon állnak. Az összesen huszonegy javaslatot tartalmazó összesítés tartalmazza mindazokat a témákat és helyeket az Irányelvben, amelyek módosítása szakmai szempontból felmerült. A jogalkotási folyamat későbbi egyeztetései során (nyilvánvalóan egy-egy tagállam érdekérvényesítési képességeitől függően) lehet rá számítani, hogy ezek közül mi és milyen formában kerül majd be a kihirdetendő jogszabályba.

Az ülésen továbbá tájékoztatást adtak az EU Bizottságának Belügyi Főigazgatósága (DG HOME) megbízásából készült, az illegális műtárgyforgalom elleni küzdelemről szóló tanulmányról is (Study on Preventing and Fighting Illicit Trafficking in Cultural Goods in the European Union, CECOJI-CNRS-UMR 6224 – Executive Summary – October 2011). A huszonegy oldalas tanulmány, rövid bevezető után, harmincnégy ajánlást tartalmaz, többnyire olyanokat, amelyeket a szakmai körök már korábban megfogalmaztak. A szöveget remélhetőleg hamarosan a nyilvánosság is megismerheti majd. ■

Egy *titokzatos* női képmás

Báró Hatvany Ferenc (Budapest, 1881–Lausanne, 1958) különleges és kivételes személyisége a magyar művészettörténeti és gyűjtéstörténeti kulturális örökségnek: műgyűjtő, mecénás és festőművész volt egy személyben.

Harangi Anna

A Hatvany család nevéhez fűződik a modern cukoripar magyarországi megalapítása. Báró Hatvany Ferenc így hatalmas vagyonra tett szert és a mecenatúra, a magas művészet művelésével karöltve nem csak őt jellemezte, hanem testvérbátyját, Hatvany Lajos irodalomtörténészt és kritikust, a Nyugat című folyóirat egyik alapítóját, Ady pártfogóját és unokaöccsét, Hatvany Bertalan orientalista kutatót és műfordítót, József Attila pártfogóját és a Szép Szó egyik alapító tagját is. A családi tradíció és mecénás szellem egész életét meghatározta.[1]

Híres gyűjteményében, a XX. század magyarországi magángyűjteményeinek hányatott sorsát feltáró és kutató Mravik László művészettörténész szerint, körülbelül hétszázötvennyolcszáz műtárgy szerepelt. Pontos, mindenre kiterjedő jegyzék sajnos nem áll rendelkezésünkre a gyűjteményben szereplő műtárgyakra vonatkozóan. Műgyűjtőként elsősorban a francia klasszicizmus, a korai romantika, az impresszionizmus és a posztimpresszionizmus mestereit kedvelte: Ingres, Chassériau, Delacroix, Manet, Renoir, Rousseau, Corot, Cézanne, Pissarro, de Courbet több főműve is megtalálható volt budapesti otthonában, az irodalmi összejöveteleiről is híres, Ybl Miklós tervezte Lónyay-villában, a Hunyadi

Hans Canon (Bécs, 1829–Bécs, 1885): Női arckép (Olaj, vászon, 58 x 48,5 cm, Jelezve balra oldalt: CANON, korábban Szépművészeti Múzeum, Modern Gyűjtemény, Ltsz: 72.11.B., Proveniencia: báró Hatvany Ferenc gyűjteménye, KÖH Műtárgynyilvántartási azonosítója: 664, KÖH Műtárgykiviteli szemlesorszáma: 0552/2011)

János út 26. szám alatt. Szerette és gyűjtötte a XIX. századi és kortárs magyar művészek, köztük Munkácsy, Mészöly, Szinyei Merse, Mednyánszky, Csontváry, Rippl-Rónai, Ferenczy, Koszta, Fényes Adolf, Egry, Szőnyi, Czóbel, Berény[2] műveit is. Thomas Mann 1937-ben, magyarországi tartózkodásakor, így írt naplójában Hatvany Ferenc házáról: „Látogatás Hatvany fivérénél, a festőnél, nagy luxussal berendezett ház, értékes képek."[3]

„A Hans Canon portré ábrázoltjáról nem sikerült a kutatásnak kiderítenie semmit, és a családi hagyomány sem tudott az ifjú nő kilétéről."

A második világháború idején Hatvany művész barátjánál, Czóbel Bélánál talált menedékre Szentendrén, de előtte még 1942-ben, alkalmazottainak a nevén, gyűjteményének értékes darabjait három budapesti nagy bank páncéltermében helyezte letétbe, megőrzésre. 1944-ben a Lónyay-villát bombatalálat érte, és a báró banki biztonságba helyezett gyűjteményének is nyoma veszett.[4]
Hans Canon (Bécs 1829–Bécs 1885) osztrák portréfestő női arcképét, a XIX. század második felében készült művet, báró Hatvany Ferenc 1919 előtt vásárolta Berlinben, egy Schulze nevű régiségkereskedőtől. A vásárlás pontos idejét nem tudni, de a kép 1919-ben szerepelt a Tanácsköztársaság idején, a Műcsarnokban megrendezett „A köztulajdonba vett műkincsek első kiállítása" című tárlaton. A proletárdiktatúra bukása után az így köztulajdonba vett műtárgyakat visszaszolgáltatták tulajdonosaiknak.[5]
Ez történt a Canon-művel is: egészen 1942-ig a báró várbeli villájának dohányzószalonjában az ablak melletti falon volt látható. A „Sacco di Budapest" jegyzékbe vett műtárgyainak *16865.* számon megjelölt és fotókkal is illusztrált adatai alapján a portrét Hatvany báró a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank budapesti széfjében helyezte el. Innen került tovább a szovjet hadsereg különleges alakulatainak közreműködésével, a gyűjtemény többi darabjával együtt Moszkvába, a Grabar Intézetbe. Majd 1972-ben jutott vissza Magyarországra a mű, amikor is az akkori Szovjetunió vezetése visszaszolgáltatta azt a magyar államnak. A festményt ezt követően a Szépművészeti Múzeum Modern Gyűjteményében őrizték, ahol 72.11.B. leltári szám alatt szerepelt.[6] A Kincstári Vagyoni Igazgatóság 20000-3006-15/2000. és 20000-3006-14/2000. számú ügyirata, illetve a Muzeális Közgyűjtemények Ügyrendi Szabályzata 53. § (14) bekezdése alapján, a művet a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma 4.3/911/2000. számú engedélyében foglaltak szerint, a Szépművészeti Múzeum 2000-ben törölte a leltárból. A Női képmás 2000. november 2-án tulajdonjogilag visszakerült báró Hatvany Ferenc külföldön élő örököseihez, akik meghatalmazott ügyvédjükön keresztül még abban a hónapban átadták a Kieselbach Galéria és Aukciósháznak a védett mű magyarországi értékesítésére. A titokzatos szépségű női portré nem kelt el, így az elmúlt tizenegy évben a Kieselbach Galéria őrizte letétként.
2011 májusában báró Hatvany Ferenc örökösei, mint a portré egyetemleges tulajdonosai, kiviteli kérelemmel fordultak a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Műtárgyfelügyeleti Irodához, és kérelmezték, hogy a mű a jelenleg Franciaországban élő idős

Báró Hatvany Ferenc dohányzószalonja, Hatvany–Lónyay-villa, Budapest, I. kerület, Hunyadi János út 26. (1944-ben földig rombolta egy bombatalálat) Forrás: László Mravik: The „Sacco di Budapest" and depredation of Hungary 1938–1949, Budapest, 1998, pp 247

Báró Hatvany Ferenc (Budapest, 1881 – Lausanne, 1958): Ifjú nő portréja (Olaj, vászon, 54 cm, x 46 cm, Jelzés nélkül, Magánygyűjtemény) forrás: http://www.terminartors.com

Hatvany-leányhoz kerülhessen, aki élete utolsó éveiben szeretné a gyermekkorában megszokott kedves portrét jelenlegi otthonában tudni.
Az elmúlt harminckilenc esztendőben a Hans Canon portré ábrázoltjáról nem sikerült a kutatásnak kideríteni semmit, és a családi hagyomány sem tudott az ifjú nő kilétéről. Valószínű, hogy a vizsgált portré a báró személyes gyűjtői vonzalmát tükrözi, hisz maga is jól képzett festőművész volt, aki tanulmányait Budapesten Fényes Adolfnál és Bihari Sándornál, majd Nagybányán, végül Párizsban a Julian Akadémián J. P. Laurens-nál végezte. Kritikusai és méltatói szerint festőként „Hatvany nem volt forradalmi alkotó, a végigkísért XX. századi mozgalmak inkább szemlélődésre késztették, igazán nagy hatással csak a Cézanne által képviselt konstruktív képépítési megoldás volt rá. Visszafogott színvilágú, majdhogynem monokróm női portréi érzékenyen ragadják meg modelljei lényegét."[7] Akárcsak Hans Canon titokzatos szépségű női portréja.
Az eljárás során a Műtárgyfelügyeleti Iroda szakértői véleményt kért a Szépművészeti Múzeumtól annak vizsgálatára, hogy a mű további védettsége indokolt-e. A szakértői vélemény a mű kvalitásait elismerve hangsúlyozta, hogy az osztrák festő életművén belül és a kor festészeti alkotásaival összehasonlítva a képmás nem kiemelkedő jelentőségű, és az osztrák mester a belföldi műkereskedelemben és a hazai közgyűjtemények anyagában ennél sokkal kvalitásosabb művekkel van képviselve. A festmény védettsége nem indokolt.[8] A Kulturális Javak Bizottsága hasonló álláspontot fogalmazott meg az ügy tárgyalásakor, és egyhangúan támogatta az egykor báró Hatvany Ferenc gyűjteményéhez tartozó képzőművészeti alkotás védettségének megszüntetését, mivel a mű, bár megfelelő kvalitású, nem tartozik a kiemelkedő jelentőségű és pótolhatatlan kulturális javak körébe, és a művész magyarországi reprezentációja is kielégítő.[9]
A mű védettségét a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Műtárgyfelügyeleti Iroda feloldotta, és kivitelét engedélyezte. ■

Forrás

1 Dunai Andrea: Az évszázad jóvátételi pere, Budapest, 2009, 284-285.

2 Mravik László: Budapest műgyűjteményei a két világháború között, Művészet a városban, Budapesti negyed 32-33 (2001) 156-190.
Mravik László: Báró Hatvany Ferenc műgyűjteményének története, in: A Hatvanyak emlékezete, Hatvany Lajos Múzeum Füzetek 18., Hatvan 2003, 113-266.

3 Kratochwill Mimi: Hatvany Ferenc – „Festői fantáziáját elsősorban az asszonyi test izgatja…", Artmagazin 2008/5. 34-42.

4 Dunai Andrea: Németország kontra Deutsch, Élet és Irodalom 49. évfolyam, 27. sz. http://sofar.sofargo.hu/hu/node/33095

5 Sinkó Katalin: A magyar műgyűjtés 1850 után – A magánygyűjteményi kiállítások tükrében – In: Válogatás magyar magángyűjteményekből, Magyar Nemzeti Galéria, 1981 október – november, Kiállítási katalógus, 21.

6 László Mravik: The „Sacco di Budapest" and depredation of Hungary 1938 – 1949, Budapest, 1998, pp 246

7 Kratochwill Mimi i.m.

8 Szépművészeti Múzeum szakértői véleménye a 401/1143/2011. számú védettséget megszüntető eljárás során, szakértő: dr. Geskó Judit művészettörténész, osztályvezető, és dr. Tóth Ferenc művészettörténész, muzeológus, Szépművészeti Múzeum, 1800 utáni Gyűjtemény

9 Részlet a Kulturális Javak Bizottságának 2011. október 3-án megtartott ülésének Emlékeztetőjéből. Hangfelvétel és jegyzőkönyv alapján összeállította: Kőszeghy-Puska Ildikó műtárgyfelügyelő, KÖH Műtárgyfelügyeleti Iroda

Történelem a Dunából

Aki a Duna mellett él, nap mint nap láthatta, hogyan apadt a vízszint az ősz folyamán, mára helyenként elérte az eddig mért legalacsonyabb értéket is. Az apadással történelmünk páratlan emlékei is a felszínre kerültek.

Tóth János Attila

Szeptembertől egyre több bejelentés érkezett a Duna menti településekről, hogy a folyamatosan szárazra kerülő mederben történelmi emlékek, régészeti leletek bukkannak elő. Mohácsnál egy második világháborús roncsot „vállalkozók" rögtön el is kezdtek lángvágóval darabolni az „ócskavas" kedvéért. A szemle során, szerencsés módon, rábukkantunk egy még érintetlen, rejtélyes „hajótemetőre" is. Nagytéténynél egy fahajó roncsát jelentették be többen is, egymástól függetlenül.

A régészetileg legfontosabb, talán szenzációként is értékelhető lelet azonban Dunaföldvárott bukkant elő. Bódi Zoltán helyi lakos két hajót is jelzett a település határából. Ezek közül az egyik erősen roncsolt, jellege alapján a kora újkorba helyezhető. Ez az adat már önmagában is értékes, hiszen ebből az időszakból alig ismert hajólelet. Az egyik legfontosabb és 2011-ig a legrégebbi magyarországi hajó Dunaföldvárral szemben, a ma Solti-szigetnek nevezett, korábban Földvári-szigetként emlegetett sziget melletti holtág „rehabilitációja" során került elő. Sajnálatos módon a lelet jelentőségét senki nem ismerte fel, így 2009 februárjában már csak egy deszka halom pusztult, kidobva a mellékág partján. Civil (a rehabilitációt engedéllyel végző vállalkozó, a bölcskei önkormányzat, a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat Búvárrégészeti Szakosztálya, a szobi Börzsöny Múzeum Baráti Köre és a dorogi Palatinus Búvárbázis kezelői) összefogással, fotódokumentáció után sikerült biztonságos helyen elsüllyeszteni a pusztulófélben lévő faanyagot. Az évgyűrű alapú keltezés 1615-re helyezte a hajó készítésének idejét, a fák a Kárpát-medence középső részén nőttek. A dunaföldvári új lelet számos hasonlóságot mutat a fa és vasszegek alkalmazásában, együttesen tehát teljesebbé teszik a képet a török kor magyarországi hajózásáról.

> „Jó állapotú, tölgyből épült hajó feküdt egy kavicszátony tetején, minimális söderlepellel borítva."

A régészszerencse azonban még a fentieknél is jelentősebb felfedezéssel ajándékozott meg bennünket. Egy jó állapotú, tölgyből épült hajó feküdt egy kavicszátony tetején, minimális söderlepellel borítva. Az első szemle során számos értékes megfigyelést tettünk. A hajó ma 8 méter hosszú, 3 méter széles. A fenékdeszkák tölgyből vannak, szélességük 30, illetve 40, vastagságuk 7-8 centiméter! A meder felőli végén a hajófenék deszkáit rézsútosan levágták, tehát hegyes volt a hajó orra. Gerincet nem alkalmaztak, a merevítést a vastag fenékdeszkák adták. A fenékdeszkákon keresztbe fektetett, egyetlen fából kifaragott fenékbordákból kevés van a helyén, azonban a faszögek helyei jól látszanak a deszkákon. Minden egyes deszkát faszög rögzített a bordákhoz, gyakran két darab is (ez a szegelési sűrűség szokatlan az eddigi anyagban). A bordákat kb. 50-60 centiméteres távolságban fektették le. Vasszöget vagy akár csak a nyomát sehol sem láttunk. A hajó sodrás felőli szélén a hajóoldal is megmarad kb. 20 centiméter magasságban. A fenékdeszkák között néhol a mohatömítés is előbukkant, egy-egy ponton megtaláltuk a mohát rögzítő kisméretű vaskapcsokat, az úgynevezett iszkába szögeket is. Három jellegzetesség is arra utalt, hogy különleges, valószínűleg nagyon korai lelettel van dolgunk. Az első az iszkábák elnyúlt alakja. Ez ugyanis nem egyezik az eddig azonosított, keltezett későbbi roncsok formáival. A második a vasszögek teljes hiánya. A solti török kori hajónál még vannak ugyan faszögek, de a szer-

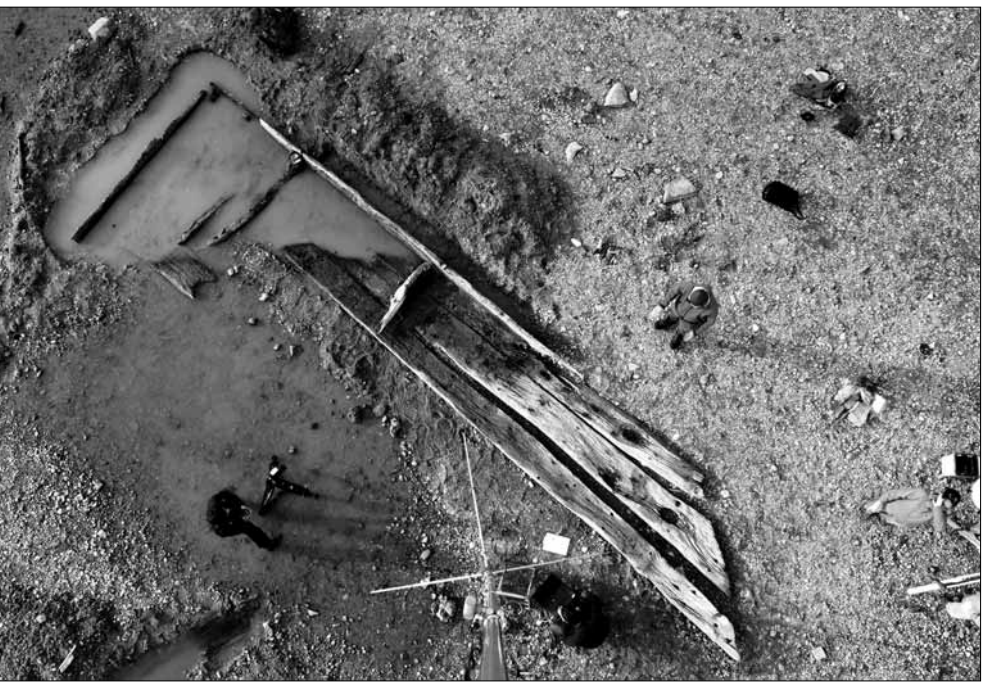

▲ *A dunaföldvári hajóroncs*
▼ *Készül a 3D lézeres felmérés, 2011. 11. 16.*

kezetben a vasszögek dominálnak, a XVIII. századi hajókban már kizárólag vasszegeket találtunk. A harmadik jellegzetesség – amely a Közép-Duna-medencében jelenleg párhuzam nélküli – a hajó oldalának és a hajó aljának találkozása, mivel itt egyetlen fatörzsből kivájt, L-alakú tölgy elemet használtak. Az ilyen fa elemeket monoxylelemeknek hívjuk. A technológiai gyökerei a kései vaskorra nyúlnak vissza, a kelta területek római hódítása után Nyugat-Európában jól dokumentált. Az ősi, egyetlen fából kifaragott „bödönhajó" technika továbbfejlesztéséről van szó. A monoxylelemek közé fapallókat erősítettek, ezzel jelentősen megnövelték a hajó rakterét. A technika túlélésének az lehetett az oka, hogy a hajó szélei a súrlódásnak, ütközésnek, illetve csavarodásnak legjobban kitett pontok, a fatörzs elemek pedig nagyobb merevséget adtak a technikai fejlettség korabeli szintjén. A monoxyltechnika továbbélése egészen a középkorig dokumentált Franciaországtól Lengyelország balti partvidékéig a folyamokon. Az iszkábák használata alapján inkább a középkori keltezést valószínűsítettük. A monoxyl hajóoldalból vett mintát Grynaeus András kérésünkre rendkívül gyorsan feldolgozta. Az általa végzett évgyűrű alapú keltezés, az utolsó mérhető évgyűrű alapján, a fatörzs kivágásának legkorábbi lehetséges időpontját 1316-ban határozta meg. Mivel a monoxyltechnika sajátossága miatt valószínűtlen, hogy több évszázadnyi évgyűrűt lefaragtak volna a hajó oldalát alkotó rönkből, így reális a leletet az 1316 és 1350 közti évekre helyezni, vagyis az Anjou-korba.
A területre vonatkozó térképek és oklevelek tanulmányozása érdekes adatokat hozott felszínre. A földvári Duna-part bejárása is további lele-

Mohács, a „hajótemető”
Fotók: Tóth János Attila

tekkel szolgált. Kiderült, hogy az a kisméretű sziget, amely mellett a hajó is fekszik, már a XVIII. századi részletes térképeken is szerepel. A sziget partjainál középkori és XVII–XVIII. századi leleteket találtunk (kerámia, kályhacsempe). A leletek egy része olyan pontokról származik, amelyek esetében kizárható, hogy a víz szállította őket, így feltételezhető, hogy egyes időszakokban lakták a szigetet. A hajó közelében egy cölöpsort, néhány száz méterrel lejjebb egy cölöp szerkezetű rakodóhely maradványait találtuk meg. A hajóhoz kapcsolódóan ismerünk egy 1327-ből származó oklevéles adatot, amely egy, a feudális „hatalmaskodás” során elpusztult malmot említ Földvár határában.
A tettesek a malom kötelét is elvágták. A kötél elvágásának egy hajómalom esetében van végzetes következménye. A fövenyből kilátszó hajómaradványok „dobozszerű” jellege alapján feltételezhető az is, hogy a roncs egy régi hajómalom maradványa lenne. Hajómalmokat széles körben használtak folyóinkon. A török kortól kezdve egyre több adat áll rendelkezésünkre, a középkori hajómalmokról azonban alig van adatunk. A páratlan meteorológiai-hidrológiai helyzet, a roncs kitettsége és a hajómalom – kereskedőhajó-kérdés eldöntése szükségessé tette, hogy részletes dokumentáció készüljön. November közepére a Duna Dunaföldvárnál elérte az úgynevezett legkisebb vízszintet. A hajó szinte teljes egészében szárazra került. Időközben tudomásunkra jutott, hogy számos fémkeresős járja a szárazra került medret, szemléinken gyakran bukkantunk rablógödrökre, ahogy gyakorlatilag bárhol az országban.
A szárazra került leletek a nap, a szél és a fagy hatására „emberi segítség” nélkül is veszélyeztetettek. A vízszint hasonló állására kicsi esély van a jövőben. Mindezek alapján kimondható, hogy a lelőhely veszélyeztetett. Bármilyen további beavatkozás alapfeltétele a pontos felmérés. Szerencsés módon a nemrégiben alakult Argonauta Víz alatti Örökségvédelmi és Folyami Régészeti Kutatócsoportot is érdekelte a kihívás, így együttműködve a Kulturális Örökségvédelmi Hivatallal, a Wosinsky Mór Megyei Múzeummal, valamint az MTA Régészeti Intézetének és az OTKA anyagi támogatásával (OTKA K 72231) lézerszkenneres és fotogrammetriai felmérést készítettünk a roncsról.
A hajó tisztítása során észrevettük, hogy a látható utolsó borda valójában a hajófar záródeszkája, amely valószínűleg korábban kettéhasadt. A roncs tehát nem folytatódik a kavics alatt, hanem egy rövid, zömök, „vasaló alakú” doboz. Ez pedig a hajómalom-elméletet erősíti meg. A helyiek közül ketten is elmondták, hogy 2003-ban, amikor hasonlóan alacsony volt a vízszint, a hajó közelében láttak egy malomkövet, amelyet azonban másnap reggelre ismeretlenek elvittek.
A dunaföldvári roncs tehát a Közép-Duna-medence legkorábbi ismert és dokumentált hajólelete. Valószínűleg a térségben készült hajómalom a helyi hajóépítési hagyományt tükrözi. Valószínűsíthető, hogy ez az a hajómalom, amelyet az 1327-es oklevél említ, mivel csekély az esélye, hogy ugyanabból az időszakból két roncs is legyen azonos területen. A lelet továbbra is végveszélyben van, megmentésének legbiztosabb módja elszállítása és konzerválása lehetne.
A dokumentálást követően vékony sóderréteget terítettünk rá, hogy védjük a fagy hatásától. Reméljük, túléli az elkövetkező néhány hónapot! Ha egy szóval kellene folyami örökségünket jellemezni, akkor ez áll a legközelebb a valósághoz: apad. ■

Óperencia topográfiája nyomában

Paszternák István

Ne izgulj, Nyájas Olvasóm, a címbeli nyomozás nem a Dehio-Handbuch valamely kötetének száraz ismertetését jelenti! Éppen csak arról szeretnék írni, hogy bizony a népmesék sohasem hazudnak!

Amikor esténként, sok-sok magyar apukához hasonlóan, villanyoltás után, a bölcsődés Borcsa lányom mellé bújva belekezdek az épp aktuális mesébe, a sötétben mindig mosolyogva mondom ki: „Egyszer volt, hol nem volt, még az Óperenciás tengeren is túl…" Eszembe jutnak azok a szép napok, amikor mi is megállhattunk e „tenger" hűvös vize mellett. De ne fussunk ennyire előre! Kiváló hazai folkloristák már jó száz éve megfejtették, hol is kell keresnünk ezt a népmeséink kezdő formulájában oly gyakran előforduló helyet. E név a ma Alsó- és Felső-Ausztria határán kanyargó Enns folyó felső szakaszának nevéből (Ober-Enns) származik. Bár többen ezt is vitatják: még a Néprajzi Lexikon is azt veti fel ellenérvként, hogy az Enns közelében nincs tenger… (E kekeckedést mi nyugodtan félretehetjük, hisz kieszelői nem számoltak sem a mérföldlépő csizma, sem pedig a táltos paripa előnyeivel, sőt, gyermeki képzelőerejüket is rég kinőhették már szegények…) E „tengerhiány" megmagyarázására amúgy született egy másik, számomra nagyon is hihető elmélet, mely szerint – magyar szemszögből – az Ennsen túl kezdődő, fantasztikus szépségű Salzkammergut nagy tavai (Traunsee, Wolfgangsee, Attersee, Mondsee, Zellersee, Hallstattersee stb.) és a mögöttük magasodó, égig érő (üveg?)hegyláncok maguk lennének az áthatolhatatlan Óperenciás tenger!

Sokan vitatkoztak a kutatók azon is, vajon mikor keletkezett az Óperenciás-tenger név. Mára a XVIII. században erre járó magyar bakák szóalkotását valló elmélet alulmaradni látszik azokkal szemben, akik a szó honfoglalás kori eredetét feltételezik. Mint ismert, az írott források tanúsága szerint őseink először 862-ben köszöntek be fegyveresen későbbi Kárpát-hazájukba, a honfoglalást követően pedig hetven év alatt legalább félszáz alkalommal – néha évente többször is – hadjáratokat vezettek Nyugat- és Dél-Európába. A magyar történészek által eufemizáltan csak „kalandozó hadjáratoknak" (németül Ungarneinfällen-nek) nevezett vállalkozások a valóságban nagyon is szervezett, módszeres rabló vagy – mai kifejezéssel – védelmi pénzt beszedő akciók voltak, és a magyar törzsfőket, fejedelmeket dicsőséghez meg mesés zsákmányhoz juttatták. (Ugyanez a korszak persze a „bekalandozott" területek lakóinak maga volt az Apokalipszis…) Az akkori „európai unió" egyesült a magyarok végső elpusztítására érkező seregei fölötti, a 907-es pozsonyi győzelem után pedig a magyar fejedelemnek lehetősége volt nyugat felé kiterjeszteni országa határait, a tönkrevert szomszédok kárára. Nem nagyobb néptömeg betelepülésére kell gondolnunk, hanem inkább a terület katonai biztosítására, magyar határőrcsoportok által gyakorolt, laza fennhatóság biztosítására. Ekkor jut szerephez az amúgy a Duna nem túl jelentős mellékfolyójának számító Enns, mint a magyar protoállam és a bajorok Óperenciája közti határfolyó!

És van bizonyíték minderre? – kérdezhetnénk. A válaszunk szerencsére határozott igen lehet! Átugorva az írott források tömegét, legfőbb régészeti bizonyítékként egy, az Óperenciában játszódó esti mesék korából éppen hogy csak kinőtt, alig tizennégy éves magyar fiúcskához jutunk. Történt ugyanis, hogy 2000 júliusában, egy Bécstől északra fekvő, jelentéktelen, alsó-ausztriai falucska,

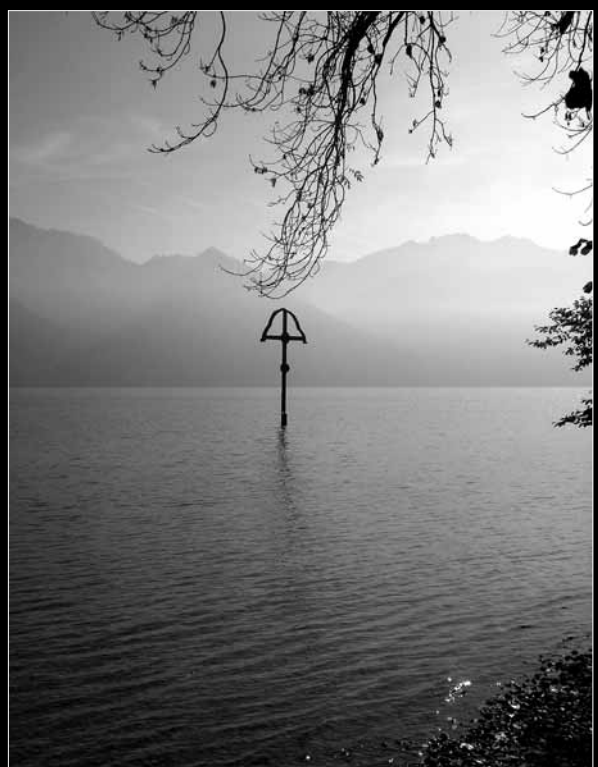

Gnadendorf területén, egy frissen kiásott közműárokban emberi csontmaradványokat találtak. Örök hálával tartozunk azon becsületes munkásoknak, akik azonnal abbahagyva az építkezést, értesítették a tartományi múzeumot a leletről. A helyszínre érkező régész – megérdemli, hogy a nevét is ideírjuk: Ernst Lauermann – aztán annak rendje s módja szerint fel is tárta a magányos (?) sírt, melyben egy honfoglalás korában eltemetett, kiskamasz harcos nyugodott. Zsenge kora ellenére egészen biztosan katonáskodó szabad ember lehetett a mi legénykénk, hiszen jelképes lovas temetkezéses sírjából veretes szablya és egy ezüstveretes öv darabja került elő, valamint a halála előtti években vert, 898 és 902 közé keltezhető keleti frank és itáliai ezüstdenárok – melyeket előző tulajdonosuk nyilván nem túl boldogan adhatott át a magyaroknak, és amelyeket a gnadendorfi fiú átfúrva, a ruhájára varrva viselt. A kora középkori szemszögből már abszolút felnőttnek számító srác csontjainak vizsgálatából kiderült, hogy egy kifejezetten izmos, erős legénykéről van szó, ami szintén harcos voltára utal.
Mielőtt elbagatellizálnánk ezt az egyetlen sírt, figyelembe kell vennünk, hogy a Lajtától nyugatra máig ez az egyetlen, hitelesen feltárt, honfoglalóinkhoz köthető temetkezés, pedig őseink beszáguldozták egész Európát, Dániától Hispániáig, az Atlanti-óceántól Dél-Itáliáig és a sok-sok csatában nyilván számosan lelték halálukat… 2000 előtt mindösszesen egyetlen hiteles honfoglaló sírról tudtunk, amelyet még a XIX. században a délkelet-franciaországi Aspres-lès-Corpsban találtak mészégető munkások, és amelyben minden bizonnyal a 924-ben Burgundiát dúló kalandozás egyik harcosát temették, de e sír leletei mára elvesztek. A honfoglaló magyarok nyugatra került leleteit összegereblyéző Mechtild Schulze-Dörlamm régész kolléganőnk igencsak igen kevés tárgyat vehetett számba a franciaországi leletről szóló tanulmányában! Pedig, hogy a kalandozók igenis törődtek a hadjáratban elesett társaikkal, azt már Gnadendorf előtt is tudtuk. 954-ben, az utolsó, sikeres, nyugati irányú kalandozó hadjárat során a Bulcsú horka által vezetett magyarok a belga határ melletti Cambrai francia várost is körbevették és ostromolni kezdték. Ekkor történt, hogy a Fulbert püspök irányításával keményen védekező franciák egy kitörés során elfogták és helyben le is fejezték Bulcsú (unoka?)testvérét, a fejet pedig a magyarok megszégyenítése céljából egy kopjára szúrva a vár falára tűzték ki. Erre a magyar vezér – a franciák szerint családságból, a magyar kettős lélekhit kutatói szerint viszont a fejben még megbúvó lélek megszerzése érdekében – bőkezű ajánlatot tett. Felajánlotta, hogy minden addigi zsákmányát visszaadja, foglyait szabadon engedi és azonnal elvonul a város alól, ha megkaphatja a fejet – melyet nyilván hite szerinti végtisztességben szeretett volna részesíteni. (Az egyezség végül nem jött létre…)
Osztrák barátaink nagyon korrektül jártak el Gnadendorfban, de a sír „tudományos utóélete" is példásra sikeredett. Feldolgozására nemzetközi kutatócsoportot alakítottak, melyben a korszak két meghatározó magyarországi régész kutatója, Révész László és Takács Miklós is szerepet kapott. Az alapos természettudományos vizsgálatokon is átesett régészeti és embertani leleteket számos helyszínen látványos kamarakiállításon mutatták be Ausztriában, Magyarországon és Németországban is.
2006-ban pedig Falko Daim szerkesztésében, Mainzban megjelenhetett a sír monografikus feldolgozása „Heldengrass im Niemandsland. Ein frühungarischer Reiter aus Niederösterreich" (= kb. Pogánysír a Senkiföldjén. Egy honfoglalás kori lovas Alsó-Ausztriából) címmel.
Bár, amint fennebb már írtuk is, a X. század első felében Alsó-Ausztria NEM senki földje volt, ahogy a könyv címe sugallja, hanem éppenséggel a magyar fejedelemé, de sebaj! Ennyi kedvezmény jár nekik a kalandozásokért… ■

▲ *Halstattersee*
◀ *Az Óperencia-városmányos Traunsee*

Magyar építészhallgatók Burgundiában

A Budapesti Műszaki Egyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszék szervezésében ebben az esztendőben Daragó László egyetemi adjunktus, az egyetem Középkor tárgyért felelős oktatója vezetésével és a tanszék részéről Bakonyi Dániel tanársegéd kíséretében magyar diákok vettek részt a Burgundiai Műemléki Felmérő Kör (C.E.P.) huszonkét éve, nyaranta megrendezett nemzetközi felmérő táborában. A kezdetekkor Burgundiában műemléki felméréssel foglalkozó baráti társaságokból mára már csak néhány maradt.

Deák-Varga Péter – Komsa Réka

Burgundiában korábban több, műemlékvédő „baráti társaság" jött létre, amelyek, ahogy mondják, pénz, sikeresség és kedv hiányában lassan megszűntek. Néhány azonban nemzetközi összetételűvé nőtte ki magát, köszönhetően a sok kapcsolattal és jó diplomáciai érzékkel rendelkező vezetőnek. A különböző országokból érkező szakemberek, egyetemi hallgatók bevonása segítette a felmérésekhez szükséges állami támogatás elnyerését.

> „S a falak, akár egy izgalmas képeskönyv, mesélték el történetüket, a kiegészítések, a toldások, a bontások, az új technikájú falazások mást és mást árultak el a felmérendő épületről."

A Burgundiai Műemléki Felmérő Kört (Le Centre d'Études des Patrimoines Culturels du Charolais-Brionnais) 1989-ben alapították. A szervezet a Kulturális Világörökség tanulmányozásának központja, melynek feladata a műemlékek védelme, a feltárt emlékek bővítése Charolais-Brionnais területén. A szervezet legfőbb tevékenységei közé tartozik a természeti, vallási és történeti vidéki örökségek védelme és megőrzése. Tagjai a Tudományos Tanáccsal együtt dolgoznak. Feladatkörükbe tartozik templomok, kastélyok, várak felmérési-feltárási munkája, valamint a dokumentumok leltározása. Jelenleg 1500 dokumentum tartalmazza román kori emlékek felméréseit, további 1200 terv került számítógépes feldolgozásra és ezenfelül 3000 szakkönyv segíti a kutatási munkákat. A szervezet vezetőjét, Pierre Durix-t 1999-ben nevezte ki a Regionális Műemlékvédelmi Hivatal. A C.E.P. különös hangsúlyt fektet a Charolais-Brionnais területén elhelyezkedő román kori templomok felmérésére és kutatására esetleges későbbi területfejlesztési szándékkal. A szervezet az adott év eredményeit konferencián összegzi. A történelmi emlékek megtekinthetők turisztikai tárlatvezetések keretében és a helyi iskolákban megrendezésre kerülő workshopokon.

Magyar egyetemi hallgatók negyedik

alkalommal kaptak meghívást e nemzetközi programba. Korábban már brazil, szlovén, német, francia, japán, lengyel egyetemi felmérőcsapatok is részt vettek a munkában. A program célja, hogy a Dél-Burgundiában található mintegy 150–200 román kori templom pontos felmérési dokumentációja és számítógépes feldolgozása elkészüljön. Vezető tanáraink és a tanszék által rendelkezésünkre bocsátott lézeres felmérőállással, idén nyolcan indultunk el Saint-Cristophe-en-Brionnais-ba, amely szálláshelyünk és állandó kiindulópontunk volt. Itt a francia felmérő- és kutatóprogram vezetősége fogadott bennünket. A falu, melyben megszálltunk, mindössze kétszázhúsz lelket számlált. Egyébként a közeli, hagyományosan szarvasmarha-tenyésztéssel foglalkozó falvak közül a legnagyobbak sem voltak öt-hatszáz lakosúnál nagyobbak. Lakhelyünk a nagyobb középkori maggal rendelkező Paray-le-Monial vonzáskörzetébe tartozik. E városka középkori templomának felmérésével kezdődött el a program, még francia diákokkal. A templom – egyes vélemények szerint – a Cluny-apátság (932–1155) előfutára, mások úgy tartják, a két templom lényegében azonos időpontra datálható, ezért ilyen jellegű összefüggés nem állhat fenn. A helyzet jelenlegi állása szerint a magyar csoportot követő japán diákok munkájával együtt már valószínűleg négy év múlva a program befejeződik. Az idei feladat a felmérés időrendi sorrendjében: Vindecy, Versauges és a Paray-le-Monial temetőkertjében található Notre-Dame-bazilika maradványai voltak. Vindecy és Versauges templomát a millecentenárium körüli években helyreállították, megszabadultak a falak a cementes vakolattól, és láthatóvá vált az egykori kövek textúrája. A környék legtöbb templomának hasonló állagmegóvására sor került. A javítások és a részleges restaurálások során láthatóvá váltak olyan falrészletek, melyek igazolják vagy éppen tagadják, hogy az adott templom román kori alapokon nyugszik. S a falak, akár egy izgalmas képeskönyv, mesélték el történetüket, a kiegészítések, a toldások, a bontások, az új technikájú falazások mást és mást árultak el a felmérendő épületről. Némely esetben találkoztunk a szakma által klasszikusan román korinak datált halszálka falazással (opus spicatum), de olyan kicsi és rosszul rakott szakaszon, hogy vezetőnkkel arra a következtetésre jutottunk, hogy éppen ezért nem lehet középkori az adott falszakasz. Az általunk vállalt dokumentációban az épületekről pontos manuálékat készítettünk, több rajzon is kövenként ábrázolva a homlokzatokat, valamint a belső metszeti nézetben látszó falakat. Ezenkívül részletrajzokkal színesítettük munkánkat, szentélyablakok, gyámkövek, sírkövek, harangszerkezetek és fülkék 1:5, 1:10-es léptékű feldolgozásában. A manuálékon jelöltük a lézerállással megmért köveket, amelyeket később számítógéppel dolgoztunk fel, és továbbítottuk a program vezetőjének. Az eredetileg célul kitűzött két templom helyett hármat mértünk fel tíz munkanap alatt. S ezzel kivívtuk a francia szervezők elismerését. Minden falu elöljárósága szívesen fogadott bennünket, és ahol tudták, segítették munkánkat. A felmérések során a munka mentora Hermann Wirth, a Bauhaus-Universität Weimar Építészmérnöki Karának professzora volt.

E program szervezőinek mentalitása jó példája annak, miként lehet tanárokat, diákokat, helyieket határoktól függetlenül megmozgatni, ily módon is erősítve az egységes európai tudatot, annak fölismerését, milyen felelősséggel jár az egyedülálló építészeti és szellemi emlékanyag örököseinek, birtokosainak, s őrzőinek lenni. ■

▲ *Paray-le-Monial*
◀ *Vindecy*